

KARÁCSONYI JUDIT

Sághy Miklós: Az irodalomra közelítő kamera

XX. SZÁZADI MAGYAR IRODALMI MŰVEK
FILMES ADAPTÁCIÓI

Kalligram Kiadó
Budapest, 2019
208 oldal, 3000 Ft

Film és irodalom közötti kapcsolat gazdagságát jól illusztrálják a két művészeti forma invenciózus találkozásai, sokszínű együttműködései. A kölcsönös vonzást mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az irodalmi szövegek filmes adaptációja szinte egyidős magával a filmmel mint médiummal. Jóllehet ma már irodalom és film hosszú múltra visszatekintő, gazdag viszonyát csak a kölcsönösség jegyében érdemes elgondolni, ez nem volt mindig jellemző. A kortárs, gyorsan változó médiakörnyezetben megjelenő új dinamikának, trendeknek köszönhető ez a paradigmaváltás, melynek mibenlétén és hatásain érdemes elgondolkodni, miként arra Sághy Miklós *Az irodalomra közelítő kamera – XX. századi magyar irodalmi művek filmes adaptációi* című munkája ösztönzi az olvasót. A kötet két nagyobb egységre tagolható: a szerző az adaptáció sokszínű, heterogén, kulturális gyakorlatát először egy tágabb elméleti kontextusban kívánja elhelyezni, majd, ahogyan azt az alcím is jelzi, olyan esettanulmányok következnek, melyek a kutatás területét leszűkítik XX. századi magyar irodalmi alkotások filmes adaptációinak vizsgálatára.

A kötet első része átfogó és közérthető módon ismerteti az adaptáció kérdése körül kialakult kritikai diszkurzus történetét, legmeghatározóbb jellemzőit. Felvázolja, hogy az adaptációelmélet mintegy fél évszázados alakulása milyen paradigmák mentén rögzítette film és irodalom kölcsönös megközelíthetőségét. A hűségelv szülte merev keret előfeltevéseit, tradícióit és elméleti meghatározottságait vizsgálva a szerző sikeresen mutat rá annak problematikus jellegére; többek közt például arra, hogy a hatvanas évektől kezdve rögzül a fiatalnak számító, szórakoztatóipari médiumnak vélt filmmel szemben az irodalmi művek hierarchikus előnyét hangsúlyozó nézet. A hierarchikus látásmód elsősorban ab-

ban nyilvánul meg, hogy az adaptáció vizsgálata során az irodalmi mű az értékes eredetiként, elsődlegesként, míg az adaptáció csupán másolatként, másodlagosként tételeződik, mely jó esetben ugyan felér az irodalmi mű szintjére, és akkor hűséges adaptációról beszélhetünk, ám rossz esetben alulmúlja azt, és akkor hűtlen volt mintaadóhoz.

Alapvető probléma az így kialakult normatív diszkurzus kontextusában, hogy az adaptált irodalmi mű stabil jelentéssel és esszenciális tulajdonságokkal rendelkező, zárt egységként gondolódik el. A szerző pontosan megmutatja, miként kérdőjeleződik meg ez a tézis a poszt-strukturalista irodalomelmélet nézőpontjából, alapvető fordulatot hozva a filmadaptáció megközelítésében és irányultságában. A hierarchikus szemlélet okait, az azokhoz kapcsolódó kliséket, közhelyeket vizsgálva és sorra cáfolva jut el a szerző a film monomediális kezelésének problémájához. Megmutatja, hogy a multimediális nézőpont mennyiben képes árnyaltabb, adekvátabb képet adni irodalom és film viszonyáról. A szerző által vázolt keret tehát a korábban uralkodó, ám még ma is tetten érhető hűségelvtől, illetve az irodalmi forrásszöveg elsőbbségétől eltávolodva új dimenzióba helyezi az elméleti feltevéseket: adaptált mű és adaptáció közötti eltérések már nem ez utóbbi megítélésének, hanem egy lehetséges intermedialis párbeszédnek az alapkövei lesznek. Ennek következtében a már említett hierarchia érvényét veszíti, hogy a hangsúly a két médium közötti kölcsönhatásra helyeződjön. A megfilmesítés nem az irodalmi alkotás illusztrációja csupán, sokkal inkább egy olyan kétirányú kölcsönviszony része, melyben egyenrangú *szövegek* mellett azok kontextusai, kulturális horizontjai is jelentős szerephez jutnak. Így lép a hűségelvű esszencializmus helyébe az a dialogikus szemléletmód, melynek köszönhetően az adaptáció felszabadul a hagyományos elméleti keretet meghatározó, eredeti/másolat bináris oppozíciója alól.

A vizsgálati módszerek sokszínűségét implikáló megközelítés ugyanakkor lehetetlenné teszi, ahogyan azt a szerző egyértelműen leszögezi, hogy átfogó, szisztematikus egészszé szerveződő adaptációelmületről beszélhessünk. Vagyis az esettanulmányokban fókuszba állított művek elemzése nem egységes szempontrendszer mentén történik. Az adaptációelemzés módszertanának alapos ismertetése révén mégis kirajzolódik, milyen elméleti paradigma fűzi össze a következő fejezetekben olvasható, az adaptáció kérdését más-más szempontok mentén tematizáló interpretációkat.

Csáth Géza *Anyagvilkosság* és Szász János *Witman fiúk* című alkotásainak összehasonlítása során Sággy megmutatja, miként hajtogatja ki az adaptált szöveg tudattalanjaként megjelenő adaptáció a Csáth-szöveg implikált lélektani tartalmait. Krúdy Gyula és Huszárik Zoltán Szindbád-történeteinek összevetése kapcsán arról olvashatunk, hogy az elbeszélés maszkulin nézőpontján keresztül színre vitt nemek politikáját miként adaptálja a film, illetve hogyan építi tovább a szerelemnek és a halálnak a Krúdy-szövegekből átvett, motivikus, asszociatív összekapcsolását. Mándy Iván *Diákszerelem* és Szomjas György azonos című alkotásai a szubjektum-konstruálás kérdéseit feszegetik. A belső, valamint a kerettörténet tekinteteinek viszonyrendszerét, hatalmi struktúráit vizsgáló elemzés talán az egyik legizgalmasabb esettanulmány. A Jean-Pierre Oudart nevéhez fűződő varratelméletet kreatívan működtető fejezet arra is kitér, miként lehetséges az adaptált szöveg ironikus látásmódját filmre vinni. A Mészöly Miklós *Film* című alkotását és a Surányi-adaptációt tárgyaló, az *Egy forgatás-regény megfilmesítése* című fejezet különös adaptációs helyzetet állít a középpontba, hiszen a Mészöly-regény egy kész forgatókönyvet kínál megfilmesítőjének azáltal, hogy maga is egy filmforgatás történetét beszéli el. A szerző az irodalmi kultusz kutatás szempontjait előtérbe he-

lyezve veti össze Ottlik Géza *Hajnali háztetők* című kisregényét Dömölky János adaptációjával, vagyis arra a gyakran elhanyagolt szempontra hívja fel a figyelmet, miként lépnek dialógusba egymással az irodalmi és mozgóképi alkotások tágabb kontextusai, s főként, hogy mennyiben befolyásolják a '80-as évek Ottlik-kultuszának meghatározó elemei az adaptáció folyamatát. Az *Idő van* című Esterházy-szöveg és ennek azonos című, Gothár-adaptációjának komparatív elemzése során a heterogén szubjektum színrevitele kerül a fókuszba. A szubjektum megkonstruálásának folyamatát meghatározza az a médium, írja Sághy, melyen keresztül láthatóvá válik. Ennek megfelelően a szerző azokat a jeleneteket veszi sorra a filmben, melyek a szövegben megjelenő karakter-egybeolvadásokat viszik színre, s elemzésének konklúziójaként megállapítja, a mozgókép nem egyszerűen adaptálja, hanem még inkább megerősíti a szóban forgó posztmodern irodalmi jelenséget, hiszen az alakok egymásba montírozását, hasadtságát a képpel párhuzamosan a hangzósság szintje is képes kifejezni. Kiválóan érzékelteti továbbá a szerző, hogy a kortárs irodalomról beszélve nem tekinthetünk el film és irodalom kétirányú, kölcsönös egymásra hatásáról: hiszen a XX. században a mozi hatására bekövetkezett mediális és technikai változások szükségszerűen megjelennek az irodalmi szövegekben is. A *Sorstalanság* című Kertész-regény és Koltai-adaptáció elemzése a privát és kulturális emlékezet kérdésköre mentén igyekszik feltérképezni azokat a momentumokat, melyek adaptáció és adaptált mű elszalasztott találkozási pontjait jelölik: azt, ahogyan az irónia és a groteszk fő forrásaként is működő korlátolt, szűkre szabott, szubjektív, gyermeki látásmód szövegbeli megjelenése helyén egy külső, objektív kamerát találunk a filmben. Jól megválasztott példákon keresztül mutatja meg Sághy, miként jelennek meg a regény konvencióellenes nyelvi szerkezetei helyén a hollywoodi melodramákból ismert konvencionális formanyelvi eljárások, mozgóképi klisék Koltai Lajos adaptációjában. A kötet utolsó esettanulmánya a test, a testiség kérdésköre felől közelít Parti Nagy Lajos novelláihoz és Pálfi György, a novellákat családtörténetté formáló, *Taxidermia* című filmjéhez. A vizsgálódások középpontjában az a kérdés áll, hogy a test normatív meghatározására milyen módokon reagálnak a különböző hatalmi rendszerekben élő főszereplők.

Az eddigiek összegzéseként elmondható, hogy a kötet szerzője nem pusztán rámutat azokra az alapvető elmozdulásokra, változásokra, amelyek az adaptációelméletek kontextusát az elmúlt évtizedekben meghatározták, de a praxis területén is következetesen tartja magát az ezekből fakadó elméleti felvetésekhez. Az adaptációk hierarchia mentes megközelítése, film és irodalom, adaptáció és adaptált mű „demokratikus” együttélése mellett érvelő kutató érzékeny és árnyalt elemzéseket tár az olvasó elé, melyekben irodalom és film nem egymással versengő, hanem egymást inspiráló, gazdagító, egyenrangú művészeti formaként jelenik meg.